

საქართველოს საპროფესიო დიდი ეროვნული კრების დახურული სხდომის ოქმები (1920–1921)¹

როინ ყავრელიშვილი

ისტორიის დოქტორი, პროფესორი, სამცხე-ჯავახეთის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ყარსის კავკასიის უნივერსიტეტი
ელ-ფოსტა: roinkav@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5829-8557

ნუზარ ზოსიძე

ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ელ-ფოსტა: n.zosidze@bsu.edu.ge
ORCID: 0000-0001-5829-8557

აბსტრაქტი: ცნობილია, რომ პირველ მსოფლიო ომში ოსმალეთმა მარცხი განიცადა და 1918 წლის 30 ოქტომბერს მუდროსის კაპიტულანტურ ზავს ხელი მოაწერა. ომში გამარჯვებულმა ანტანტის სახელმწიფოები დაეუფლნენ ოსმალეთის იმპერიაში შემავალ არაბულ სახელმწიფოებს და საკუთრივ ოსმალეთის ტერიტორიის დანაწილება დაიწყეს.

1920 წლის 23 აპრილს ანკარაში მოიწვიეს ახალი პარლამენტი, რომელსაც თურქეთის დიდი ეროვნული კრება ეწოდა. თავმჯდომარედ აირჩიეს მუსტაფა ქემალ ფაშა. დიდმა ეროვნულმა კრებამ საკუთარი თავი თურქეთის ერთადერთ კანონიერ ხელისუფლებად გამოაცხადა. ამავე წლის 3 მაისს მუსტაფა ქემალის ხელმძღვანელობით მთავრობა შეიქმნა. ამგვარად, თურქეთში ორხელისუფლებიანობა დამყარდა, სტამბოლში სულთნის, ხოლო ანკარაში მუსტაფა ქემალის.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას ჯერ კიდევ ბათუმის 1918 წლის 4 ივნისის ხელშეკრულების შესაბამისად სულთნის მთავრობასთან საკუთარი დიპლომატიური წამომადგენლობა ჰყავდა. რაც შეეხება ანკარის მთავრობასთან დიპლომატიური ურთიერთობების დამყარებას და ანკარის მთავრობის მიერ საქართველოს დემოკრატიული მთავრობის აღიარებას, იგი შედგა 1920 წლის 8 თებერვალს, როდესაც საქართველოს დიპლომატიურმა წარმომადგენელმა სიმონ მდივანმა ანკარაში მუსტაფა ქემალ ფაშას რწმუნების სიგელები გადასცა. მანამდე, თბილისში ჩამოვიდა ანკარის მთავრობის ოფიციალური წარმომადგენელი პოლკოვნიკი ქიაზიმი (დირიქი) და საქართველოს მთავრობას რწმუნების სიგელები გადასცა. ანკარასა და თბილისს შორის ურთიერთობები მეტნაკლები თანამშრომლობით მიმდინარეობდა, თუმცა საზღვრების საკითხი გადაუჭრელი რჩებოდა.

საქართველოში ბოლშევიკური ექსპანსიის დროს, ანკარის მთავრობის მიდგომები საქართველოსადმი გარკვეულწილად შეიცვალა. ანკარამ თბილისს ართვინის და არტაანის მხარეებიდან ჯარის გაყვანა მოსთხოვა, ხოლო ბათუმის საკითხთან დაკავშირებით განსხვავებული მიდგომები დააფიქსირა. რაც გამოიხატა, ერთი მხრივ ბათუმის ოლქის თურქეთთან შეერთების, მეორე მხრივ ამავე ოლქში პლებისციტის ჩატარების პირობით.

სტატიის მიზანია თურქეთის დიდი ეროვნული კრების დახურული სხდომების მიხედვით ანკარისა და საქართველოს დემოკრატიულ მთავრობებს შორის ურთიერთობის შესწავლა. მათი ანალიზის და შეჯერების საფუძველზე სამხრეთ – დასავლეთ კავკასიაში მიმდინარე პოლიტიკური მოვლენების და მიღებული შედეგების წარმოჩენა. რაც, მხარის ისტორიით დაინტერესებულ მკითხველს მომხდარის კრიტიკული შეფასების საშუალებას მისცემს.

¹ მოხსენება წაკითხულია შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული პროექტის – ისტორიული სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ადმინისტრაციული მმართველობა (1878-1921 წწ). შიფრი: FR – 22 – 12 – 278, ფარგლებში.

საკვანძო სიტყვები: საქართველო, თურქეთი, თბილისი, ანკარა, ეროვნული კრება.

* * *

შესავალი: თანამედროვე ეტაპზე საქართველოსა და თურქეთს შორის არსებული კეთილმეზობლური და სტრატეგიული ურთიერთობა, საქართველოსა და თურქეთში გამოცემული საისტორიო ლიტერატურა თუ ორივე ქვეყნის არქივებში დაცული მასალის მოძიება და დამუშავება ქართულ-თურქული ურთიერთობების სიღრმისეულად შესწავლის საშუალებას იძლევა.

ცნობილია, რომ თურქეთის დიდმა ეროვნულმა კრებამ ოსმალეთის იმპერიის პოლიტიკურ მემკვიდრეობაზე აგებულ ახალ სახელმწიფოს – თურქეთის რესპუბლიკას ჩაუყარა საფუძველი. რომელსაც საპარლამენტო მთავრობა ხელმძღვანელობდა. ოფიციალურად გაცხადებული თურქეთის საგარეო პოლიტიკური პაქტი ეფუძნებოდა ეროვნულ საზღვრებში დამოუკიდებელი და მშვიდობიანი თანაცხოვრების სურვილს. რაც შეეხება თურქეთის კავკასიური პოლიტიკას, ამ საკითხში პრიორიტეტული კავკასიის სახელმწიფოებთან, რუსეთსა და კავკასიაში მცხოვრებ თურქულ-ისლამურ ელემენტებთან თანამშრომლობის, მეგობრობის და კეთილმეზობლური ურთიერთობების დამყარება იყო.

საბჭოთა რუსეთის ხელისუფლებასთან ურთიერთობის პირობებში თურქეთის მთავრობამ გადამწყვეტი საომხეთისა და ყარსის, ბათუმის, არტაანის მხარეების საკითხი საკუთარი ძალებით მოეგვარებინა. მან პროცესი თავის სასარგებლოდ მოატრიალა ისეთ საკითხებში, როგორიცაა სომხეთის ოპერაცია და ამავე დროს საქართველოსთან კომპრომისი. საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციის დაწყებამ ანკარის დამოკიდებულება საქართველოსადმი შეცვალა. მას, „ეროვნული პაქტით“ გათვალისწინებული არტაანის და ბათუმის ოლქების საკუთარ საზღვრებში მოქცევის ახალი შესაძლებლობა გაუჩნდა. თუმცა, მოვლენათა შემდგომმა განვითარებამ, ანკარის მთავრობას მიზნების სრულად განხორციელებაში ხელი შეუშალა. ანკარას, მოსკოვს და ამიერკავკასიის საბჭოთა რესპუბლიკებს შორის ურთიერთობების საკითხი მოსკოვისა და ყარსის ხელშეკრულებებით განისაზღვრა.

მეთოდები: სტატია შესრულებულია პირველად წყაროების ანალიზისა და სპეციალური ლიტერატურის საფუძველზე. განხილულ იქნა საისტორიო პროცესები და შესასწავლი პერიოდის პოლიტიკოსთა საქმიანობა. კვლევის მეთოდოლოგიაში გამოყენებულია ისტორიზმის და ობიექტურობის პრინციპი. საკვლევი თემის ისტორიული ფონი შესწავლილ იქნა შედარებითი ანალიზის მეთოდით.

მსჯელობა და დასკვნები: ჩვენს მიერ გამოყენებული ოქმების ერთი ნაწილი 1920 წლის ივნისის დასაწყისისა და 1921 წლის მარტის პირველი ნახევრის მოვლენებს ასახავს. ოქმების მიხედვით ჩანს, რომ ამ პერიოდში თურქეთი, ერთი მხრივ რუსეთთან დაახლოებას, ხოლო მეორე მხრივ სპეციალური წარმომადგენლების მეშვეობით საქართველოსთან პოლიტიკური ურთიერთობის დამყარებას ცდილობდა (TBMM Gizli Celse Zabıtları, I, 3 Temmuz 1920 Tarihli Oturum, 1985 : 74).

ანკარის მთავრობის მიერ სომხეთის დემოკრატიული რესპუბლიკის წინააღმდეგ სამხედრო ოპერაცია 1920 წლის 28 სექტემბერს, გამთენიისას დაიწყო (Karabekir, 2008: 986). ომის მეორე დღეს, 29 სექტემბერს, თურქებმა სარიყამიში აიღეს. იერიში მათ მხოლოდ ერთი თვის შემდეგ განაახლეს. ყარსი 30 ოქტომბერს დაეცა, ხოლო 7 ნოემბერს თურქებმა გიუმრი დაიკავეს (ქაზემზადე : 356). მხარეებს შორის მიმდინარე მოლაპარაკებები 1920 წლის 3 დეკემბერს გიუმრის ზავით დასრულდა (Tansel, 1978 : 244). საქართველოს მთავრობამ ზემოაღნიშნული სამხედრო ოპერაციის გამო მობილიზაცია გამოაცხადა (სვანიძე, 2000: 137).

სომხეთის ოპერაციის დროს საქართველოს მთავრობის მიერ გამოცხადებული მობილიზაციის საკითხი თურქეთის დიდი ეროვნული კრების განხილვის საგნად იქცა. რასთან დაკავშირებითაც მერსინის დეპუტატმა იუსუფ ზიამ განცხადებაც კი გააკეთა, სადაც ქართული არმიის დისლოკაციის ადგილსა და შესაძლებლობებზე გაამახვილა ყურადღება (TBMM ..., I, 2 Aralık 1920 Tarihli Oturum, 1985 : 248-249).

სომხეთის ოპერაციის შემდეგ თურქეთის დიდ ეროვნულ კრებაში შეფასდა საქართველოს პოზიცია და აღინიშნა, რომ მიუხედავად საქართველოს მთავრობის მიერ გამოცხადებული მობილი-

ზაციისა, საქართველოს მხრიდან თურქეთის არმიაზე თავდასხმა არ განხორციელებულა. თუმცა, საქართველოს მთავრობამ თურქეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს შეთავაზებაზე მოლაპარაკების შესახებ თავი შეიკავა.¹

აქვე ნათქვამია, რომ სომხეთის დამარცხების შემდეგ საქართველოს ხელისუფლების დამოკიდებულება თურქეთის მიმართ შერბილდა. ხოლო, ქართველების მიზანი თურქეთთან მეგობრობის დამყარება და რუსეთისგან საქართველოს პოლიტიკური დამოუკიდებლობის შენარჩუნება იყო (TBMM ..., I, 21 Şubat 1921 Tarihli Oturum, 1985:447).

ოქმებში დაცული ინფორმაციის მიხედვით, საქართველოს მთავრობამ ანკარის მთავრობას შეთავაზა რუსეთ-საქართველოს ხელშეკრულებით განსაზღვრულ საქართველოს სახელმწიფო საზღვრებზე შეთანხმებულიყვნენ.² რაც ნიშნავდა არტაანის და ბათუმის სანჯაყების საქართველოს შემადგენლობაში დარჩენას. ანკარისთვის მიუღებელი იყო ეს შეთანხმება რადგან ის, თავის მხრივ, რეგიონში შექმნილი ფაქტობრივი მდგომარეობის გათვალისწინებით საკუთარი მიზნების განხორციელებას აპირებდა (TBMM ..., I, 24 Ocak 1921 Tarihli Oturum, 1985: 349-350).

დეპუტატ ჰუსეინ ავნის სომხეთის გასაბჭოების შემდეგ ინგლისის კავკასიური პოლიტიკისთვის საქართველოს მნიშვნელობაზე აქვს ყურადღება გამახვილებული.³ მისივე თქმით, ამან რეგიონის მიმართ რუსეთის აგრესია გაზარდა. ხოლო, თვითონ რუსეთს საქართველოში შემოჭრით სამხრეთ კავკასიის სრული კონტროლი სურდა (TBMM..., I, 21 Şubat 1921 Tarihli Oturum, 1985:452)

თებერვლის სხდომის ოქმებიდან ჩანს, რომ ანკარის მთავრობა აკვირდებოდა საბჭოთა რუსეთის პოლიტიკას საქართველოს მიმართ. ნათქვამია, რომ რუსეთმა 1921 წლის თებერვალში საქართველოში შემოსევისთვის მზადება დააჩქარა. აქვე აღნიშნულია, რომ მართალია საქართველოს მთავრობამ მიიღო თავდაცვითი ზომები, მაგრამ ქვეყანაში ხელისუფლების ნიშნები ჩანდა. ოქმებში ნათქვამია, რომ თითქოს ინგლისს საქართველოსთვის სამხედრო დახმარება უნდა გაენია, სინამდვილეში ეს სხვა არაფერი იყო, თუ არა უბრალო პროპაგანდა, რომელიც რეალობას არ ასახავდა. საბჭოთა რუსეთის საქართველოში შემოჭრის შემდეგ თურქეთის მთავრობის მთავარ ამოცანად იქცა არტაანისა და ბათუმის სანჯაყების დაკავება. რადგან იგი თვლიდა, რომ თუ წითელი არმია საქართველო მთლიანად დაიმორჩილებდა, აღნიშნული ტერიტორიების თურქეთის მხრიდან დაკავება შეუძლებელი გახდებოდა (TBMM ..., I, 18 Şubat 1921 Tarihli Oturum, 1985 : 439-442).

აღნიშნულ მდგომარეობას სიმონ მდივანი აკაკი ჩხენკელისადმი 1921 წლის 25 თებერვალს მიწერილ წერილში ადასტურებს. მდივნის თქმით, თურქეთის საგარეო საქმეთა მინისტრმა ახმედ მუხტარ ბეიმ წინა პლანზე თურქეთის „ეროვნული აღთქმის“ პრინციპი წამოაყენა, რაც ბათუმის თურქეთის საზღვრებში მოქცევას გულისხმობდა. აქვე, მდივანი ანკარის მთავრობის საქართველოსადმი მიდგომებთან დაკავშირებით ანალიზს აკეთებს და აღნიშნავს, რომ სწორედ იმ მომენტში, როცა მოლაპარაკებების საზღვრების შესახებ უნდა დაწყებულიყო, მაშინ საქართველოს ჯერ ბოლშევიკურ სომხეთთან, შემდეგ აზერბაიჯანთან და საბოლოოდ საბჭოთა რუსეთთან სამხედრო დაპირისპირება მოუწია. ასეთ ვითარებაში, სიმონ მდივანი ანკარის მთავრობის საქციელს გაურ-

¹ აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესოა ანკარაში საქართველოს წარმომადგენლის სიმონ მდივნის მიერ 1921 წლის 25 თებერვალს საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრისადმი გაგზავნილი წერილი N26. სიმონ მდივანი განმარტავს იმ მიზეზებს, რასაც თურქეთთან ურთიერთობის ჩამოყალიბებისას თავიდანვე მარცხი მოყვა. ერთ-ერთ მიზეზად იგი ასახელებს ოქტომბრის თვეში ანკარის წინადადებაზე მოლაპარაკებების დაწყების შესახებ საქართველოს მხრიდან უარის თქმას. მდივნის აზრით, ოქტომბერში უფრო ადვილი იყო თურქებთან შეთანხმება, რადგან მაშინ თურქებისათვის ბევრი რამ ჰიპოთეტური იყო, ვიდრე შემდეგ პერიოდში. (იხ.სცსა, ფონდი 2118, საქ. 30).

² ოქმის თარიღად მითითებულია 1921 წლის 24 იანვარი. (სავარაუდოა, რომ საზღვრებთან დაკავშირებით საქართველოს მთავრობის წევრებსა და თბილისში ანკარის მთავრობის წარმომადგენელს პოლკოვნიკ კიპშიმ დირიქს შორის საუბარი, დირიქისვე შესაძლო ინიციატივით შედგა).

³ სავარაუდოა, რომ ამ ამ შემთხვევაში დეპუტატი ეყრდნობოდა 1921 წლის 27 იანვარს პარიზში მოკავშირეთა უმაღლესი საბჭოს მიერ საქართველოს რესპუბლიკის იურიდიულად ცნობის საკითხს. თუმცა, აქვე უნდა ითქვას, რომ უკვე 1921 წლის იანვარ-თებერვალში ლ. ჯორჯის მთავრობა საქართველოზე რუსეთის გავლენის გაფართოებას ოფიციალურად ადასტურებდა. (იხ. რამაზ ცუხიშვილი, ინგლის-საქართველოს ურთიერთობა 1918-1921 წწ, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი, 1995, გვ. 115).

კვეველს უწოდებს. მისი აზრით, ანკარას კავკასიაში ისეთი მდგომარეობის შექმნა სურდა, რომ ამ რეგიონში საქმის „ანენვით“ ბოლშევიკთა გავლენა შეესუსტებინა. ხოლო მეორე მხრივ, ლონდონის კონფერენციაზე უკეთეს პოზიციაში აღმოჩენილიყო. რაც შეეხება საქართველოს საკითხს, მდივნისვე აზრით, ანკარის მთავრობამ საქართველოსადმი კურსი შეიცვალა და არდაგანის და ართვინის ოლქები გადაჭრით მოითხოვა. რასაც იგი იმით ხსნიდა, რომ ბოლშევიკებთან საქართველოს შესაძლო დამარცხების შემდეგ, ეს ოლქები საბჭოთა რუსეთს ხელში არ ჩავარდნოდა (სცსა, ფონდი 2118, საქ. 30).

ჩანს, რომ ქართველების წინააღმდეგობამ ბოლშევიკების მიმართ, სომხეთში ბოლშევიკების დამარცხებამ და დაშნაკთა ძალების ერევანში შესვლამ, თურქეთის მთავრობას საქართველოს წინაშე ახალი პოლიტიკური ინიციატივების განხორციელების შესაძლებლობა მისცა. ანკარის მთავრობის აზრით, ასეთ სიტუაციაში თურქეთის მისამართით დასავლური სამყაროს უარყოფითი რეაქცია აღარ იქნებოდა და იგი აღარ იქნებოდა იძულებული წამოეწყო სამხედრო ოპერაციები და მეტიც, არდაგანისა და ბათუმის დასაკავებლად ბოლშევიკების იმედად აღარ დარჩებოდა ¹ (TBMM ..., I, 21 Şubat 1921 Tarihli Oturum, 1985:447).

ქართული მხარე დათანხმდა არტაანის დატოვებას, მაგრამ ბათუმის დათმობაზე უარი განაცხადა. ამით, ბათუმის თურქეთის საზღვრებში მოქცევის საკითხზე მოლაპარაკებები დაიხურა. თურქულმა მხარემ ოთხპუნქტიანი წინადადება წამოაყენა, სადაც ქართულ მხარეს ართვინიდან ქართული ჯარების გაყვანა, არტაანთან ერთად მისი თურქეთისთვის გადაცემა და ბათუმში რეფერენდუმის ჩატარება შესთავაზა.² ქართული მხარის თანხმობის შემთხვევაში, თურქეთი ორ ქალაქს სამხედრო კონფლიქტის გარეშე მიიღებდა. ხოლო, უარის შემთხვევაში, საჭირო გახდებოდა სამხედრო ჩარევა, რაც თურქეთ-საქართველოს ომს ნიშნავდა (TBMM ..., I, 21 Şubat 1921 Tarihli Oturum, 1985:448-451).

ჩანს, რომ თურქეთის დიდი ეროვნული კრების დეპუტატებს სამხრეთ კავკასიაში მომდინარე მოვლენებთან დაკავშირებით საკმარისად დიდი ინფორმაცია ჰქონდათ. ამის მაგალითად არზრუმის დეპუტატის ჰუსეინ ავნის მხრიდან თურქეთის საქართველოსთან და რუსეთთან ურთიერთობის შესახებ გაკეთებული განცხადება გამოდგება. მისი თქმით, „სომხეთმა რუსეთთან ერთად საქართველოს წინააღმდეგ მოქმედება დაიწყო. ხოლო, რუსეთ-საქართველოს ომში ანტანტის ქვეყნებმა ქართველები მარტო დატოვეს. რუსეთმა ხელშეკრულებების ძალით სომხეთი და საქართველო საკუთარ კლანჭებში მოაქცია. ხოლო მას შემდეგ, რაც საქართველოში ბოლშევიკური ხელისუფლება დამყარდებოდა, საქართველოს საბჭოთა მთავრობა თურქეთს დაუპირისპირდებოდა და არტაანსა და ბათუმს აღარ გადასცემდა. ამის გამო, თურქეთს მოუწია სწრაფად ემოქმედა და მან საქართველოს ხელისუფლებასთან უბრძოლველად შეთანხმებას მიაღწია. წინააღმდეგ შემთხვევაში, თურქეთ-საქართველოს ომი რუსეთს საქმეს გაუადვილებდა“ (TBMM ..., I, 21 Şubat 1921 Tarihli Oturum, 1985 : 452).

¹ აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით, საინტერესოა ნოე ჟორდანიას მოგონებებთან ნიგნში „ჩემი წარსული“ გამოთქმული მოსაზრება. იგი აღნიშნავს, რომ მან ანკარის მთავრობის წარმომადგენელს კიაზიმ ბეის სამთავრობო ტელეფონით სარგებლობის უფლება მისცა. როტაც, მას შეეძლო ანკარასა და მოსკოვს დაკავშირებოდა. ჟორდანიასვე თქმით „კიაზიმი ხშირად ელაპარაკებოდა შტაბიდან ანკარასა და მოსკოვს, რაც ერთხელაც ვერ გაიგო საქართველოს მთავრობამ თუ როგორ და რაზე საუბრობდა ის. უეჭველია, ამ დროს იყიდეს ოსმალის ნეიტრალობა მოსკოველებმა არტაანისა და ართვინის დათმობით, რაიცა დამტკიცდა ჩვენზე ზურგიდან თავს დასხმით“ (ნოე ჟორდანია, ჩემი წარსული, გამომცემლობა „სარანგი“, თბილისი 1990, გვ. 123).

² თურქულმა მხარემ საგარეო საქმეთა მინისტრის ახმედ მუხტარ ბეის სახელით ართვინისა და არტაანის მხარეების დატოვების შესახებ სიმონ მდივანს პირველი ნოტა 1921 წლის 21 თებერვალს წარუდგინა და პასუხისთვის ვადა საღამოს ოთხ საათამდე მისცა (იხ. Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, IV. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1978, s. 56-57). თავდაპირველად სიმონ მდივანმა უარყო ანკარის მთავრობის ნოტები და მათი უადგილობა გარკვეულწილად დაასაბუთა კიდევ (ვიქტორ ნოზაძე, საქართველოს აღდგენისათვის ბრძოლა მესხეთის გამო, თბილისი, 1989. გვ. 95). პირველ ნოტას მოჰყვა მეორე, რომელიც თარიღდება 1921 წლის 23 თებერვლით. ახმედ მუხტარ ფაშა აცნობებდა მდივანს, რომ თურქეთის აღმოსავლეთის ჯარების სარდლობას ართვინისა და არტაანში ჯარების შეყვანის შესახებ სათანადო ბრძანება მიეცა (იხ. M. Adil Özder, Artvin ve Çevresi, 1828-1921), Ay Matbaası, 1971, გვ. 212).

მუსტაფა ქემალ ფაშას მიერ ერთ-ერთ დახურულ სხდომაზე გაკეთებული განცხადების მიხედვით, საბჭოთა რუსეთის მესვეურებმა საქართველოს წინააღმდეგ ოპერაციის დაწყების შესახებ ინფორმაცია მას არ მიაწოდეს და არც ერთობლივი ოპერაციის დაწყება შესთავაზეს, რადგან საბჭოელებს არ სურდათ თურქეთის მიერ არტაან-ბათუმის ოლქების ხელში ჩაგდება. თუმცა, დიდი ეროვნული კრების გადაწყვეტილებით, ანკარის მთავრობის სურვილი იყო ეროვნული პაქტით დასახული ამოცანების მშვიდობიანი გზით შესრულება. ანკარის მმართველ წრეებში ითვლებოდა, რომ იმ მომენტში საქართველოს ხელისუფლება ბათუმის გარდა სხვა პირობების მიღებასთან ახლოს იყო. ამდენად, ეროვნული კრება სასწრაფო წესით არტაანის და ართვინის დაკავებაზე, ხოლო ბათუმში პლებისციტის ჩატარებაზე უნდა დათანხმებულიყო. თუმცა, მეჯლისისთვის „ბათუმის უპირობოდ დათმობა“ მიუღებელი იყო. სხდომის ოქმიდან დასტურდება, რომ ანკარა ბათუმში პლებისციტის ჩატარების პრინციპზე უარზე არ იდგა (TBMM ..., I, 21 Şubat 1921 Tarihli Oturum, 1985:456-457).

ცნობილია, რომ ბოლშევიკურ რუსეთთან ომის პირობებში საქართველოს მთავრობამ სახელმწიფო ინტერესების შესანარჩუნებლად საკმაოდ რისკიანი ნაბიჯი გადადგმა გადაწყვიტა. კერძოდ, ანკარის მთავრობას სამხედრო შენაერთების შემოყვანა შესთავაზა და ბათუმის, ახალციხის და ახალქალქის მხარეების დაკავება სთხოვა. ამ შეთანხმების მიხედვით, ადგილზე სამოქალაქო ხელისუფლება ქართული უნდა დარჩენილიყო, ხოლო სამხედრო ადმინისტრაცია დროებით თურქულ მხარეს გადასცემოდა. ეს გადაწყვეტილება მიზნად ისახავდა რეგიონში სტაბილურობის შენარჩუნებას და საქართველოს სახელმწიფოებრიობის გადარჩენას.

სიმონ მდივნის მიერ ნოე ჟორდანიას სახელზე გაგზავნილი წერილი (1921 წლის 8 მარტი, №43) ნათლად ასახავს ამ გადაწყვეტილების დიპლომატიურ შინაარსს. დოკუმენტის მიხედვით, ანკარის მთავრობამ ჟორდანიას პირველი წინადადება მიიღო, თუმცა მას დაამატა პირობები. კერძოდ, თურქულმა მხარემ განაცხადა, რომ აღნიშნული ოლქების დაკავებისას არ თვლიდა საჭიროდ ქართული სამხედრო ნაწილების ჩართვას; ადგილობრივ სამოქალაქო ორგანოებთან მუდმივად უნდა ყოფილიყო თურქი სამხედრო წარმომადგენელი, ხოლო მომავალში უნდა ჩატარებულიყო პლებისციტი, რომლის შედეგების საფუძველზე ზემოხსენებული ოლქების სტატუსი საბოლოოდ გადაწყდებოდა. მდივნის ცნობით, პლებისციტის იდეა თურქების მხრიდან მხოლოდ ფორმალური ხასიათის იყო და მიზნად მოსკოვისა და ლონდონის მისამართით პოლიტიკური კეთილგანწყობის მოპოვებას ისახავდა.

განსაკუთრებით საინტერესოა ის გარემოება, რომ სიმონ მდივანთან შეხვედრაზე ანკარის მთავრობის სამი მინისტრი პირადად გამოცხადდა და მთავრობის სახელით ქართველი დიპლომატისადმი სიტყვიერი დაპირება გასცა – საქართველოში მდგომარეობის გაუმჯობესებისთანავე თურქეთის ჯარები აღნიშნული ოლქებიდან გავიდოდნენ. ამავე დროს, ანკარის მთავრობამ უარი განაცხადა შეთანხმების წერილობით ფორმაზე, მიზეზად კი დაასახელა თურქეთის საერთაშორისო სტატუსის გაურკვევლობა მოსკოვისა და ლონდონის შორის. მდივნის თქმით, დამატებით შეფერხებას საქართველოს დამფუძნებელი კრების ზოგიერთი დეპუტატის პოზიცია იწვევდა, რომლებიც ბოლშევიკურ მოდელს ემხრობოდნენ და ამით ანკარას საბაბს აძლევდნენ, თითქოს საქართველოს პოლიტიკური კურსი სტაბილური არ იყო. მდივანი ვარაუდობდა, რომ ეს ცნობები ანკარას მიაწოდა ქიაზიმ დირიქმა.

საქართველოს ელჩის სიმონ მდივნის წერილიდან ჩანს, რომ ლონდონის კონფერენციის დასრულებამდე საქართველოს მინისტრთა კაბინეტმა პოზიციების შენარჩუნება ვერ შეძლო, რაც თბილისისთვის ხელმისაწვდომ დიპლომატიურ რესურსს მნიშვნელოვნად ზღუდავდა. მიუხედავად ამისა, თურქეთის მთავრობამ სიტყვიერი შეთანხმების მუხლების შესრულების შესახებ გადაწყვეტილება მიიღო და აღმოსავლეთის ფრონტის სარდალს შესაბამისი ბრძანება მისცა.

ამავე დღეს, 1921 წლის 8 მარტს, თურქეთის საგარეო საქმეთა მინისტრმა აჰმეთ მუჰთარ ფაშამ აღმოსავლეთის ფრონტის სარდალს, ქიაზიმ ყარაბეკირ ფაშას ოფიციალურად აცნობა, რომ საქართველოს მინისტრთა კაბინეტი თურქეთის ჯარების შესვლას ახალქალაქის, ახალციხისა და ბათუმის მხარეებში ადგილობრივი სამოქალაქო ხელისუფლება უცვლელად შენარჩუნდების პირობით ითხოვდა. მინისტრის წერილის მიხედვით სამოქმედო დეტალები ცალკე ხელშეკრულებით უნდა განსაზღვრულიყო და რომ თურქული სამხედრო ნაწილები ამ ტერიტორიებზე უნდა დარჩე-

ნილიცენ მანამ, სანამ საქართველოსა და კავკასიაში პოლიტიკური სიტუაცია საბოლოოდ არ გაიკვეთა (Askeri tarih Belgeleri Dergisi, 1999:16-18).

ამ დოკუმენტებიდან ირკვევა, რომ ანკარას მიზანი საქართველოს მთავრობის მოთხოვნის საფუძველზე დროებითი სამხედრო ყოფნის ლეგიტიმაცია იყო. ამ გზით, თურქეთის მთავრობა საკუთარ უსაფრთხოების ინტერესებს იცავდა და ამავე დროს მოსკოვისა და ლონდონის მიმართ დიპლომატიურ მოქნილობას ინარჩუნებდა. ქართველებისთვის კი ეს შეთანხმება იძულებითი, მაგრამ იმედზე დაფუძნებული მცდელობა იყო, რომ თურქეთის დროებითი სამხედრო ყოფნა ბოლშევიკური სრულფასოვანი ოკუპაციის პირობებში ქვეყნის სამოქალაქო ადმინისტრაციას გადაარჩენდა.

აღნიშნული ეპიზოდი ნათლად ასახავს იმ ისტორიულ რეალობას, როდესაც საქართველოს მთავრობის მინისტრთა კაბინეტი სახელმწიფოს ინტერესების გადარჩენას დიპლომატიური კომპრომისებით ცდილობდა. ანკარის მთავრობის ტაქტიკა სიტყვიერ შეთანხმებებსა და დროებით დოკუმენტურ ფორმულირებებს ეფუძნებოდა, რაც ქემალისტური დიპლომატიის დამახასიათებელ სტილს წარმოადგენდა. იმავე დროს, თურქული მხარე იყენებდა მოსკოვთან და დასავლეთთან ურთიერთობის დაბალანსების პოლიტიკას, რაც მას აძლევდა საშუალებას ერთდროულად ყოფილიყო რეგიონში აქტიური მოთამაშე და შეენარჩუნებინა საერთაშორისო ლეგიტიმაცია.

მდივნის წერილი და მასთან დაკავშირებული დოკუმენტები ცხადყოფს, რომ ანკარასა და თბილისის ურთიერთობა 1921 წლის მარტში აღარ იყო კლასიკური პოლიტიკური დიალოგი, არამედ იყო რთული დიპლომატიური მანევრი, სადაც ორივე მხარე ცდილობდა დროის მოგებას და საკუთარი სახელმწიფოებრივი ინტერესების მაქსიმალურ დაცვას. შეიძლება ითქვას, რომ 1921 წლის მარტის შეთანხმება საქართველოს მთავრობასა და ანკარის მთავრობას შორის წარმოადგენდა არა სტრატეგიულ ალიანსს, არამედ დროებით დიპლომატიურ მანევრს, რომელიც ორივე მხარისთვის სხვადასხვა პოლიტიკური მიზნის მისაღწევად გარდამავალ საშუალებად იქცა. საქართველოსთვის ეს იძულებითი ნაბიჯი იყო, ანუ მცდელობა დაეცვა ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობა ბოლშევიკური ოკუპაციის პირობებში და სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტის ფორმალური ატრიბუტები შეენარჩუნებინა, თუნდაც დროებითი კომპრომისების ფასად. თურქეთისთვის კი ეს შეთანხმება წარმოადგენდა შესაძლებლობას, სამხრეთ კავკასიაში საკუთარი გავლენა გაეფართოებინა, მოსკოვთან მოლაპარაკებებში პოზიციები გაეძლიერებინა და ერთდროულად საკუთარი ქმედება საერთაშორისო საზოგადოებისთვის წარმოეჩინა, როგორც „დახმარება“ და არა ექსპანსია.

თუმცა, ამ სიტყვიერი შეთანხმების ბუნება თავიდანვე მყიფე იყო. მის საფუძველში დროებითი პირობები და პოლიტიკური გაურკვევლობა იდო, რაც მის სამართლებრივ გამყარებას გამოორიცხავდა. ქემალისტურმა მხარემ, რომელიც იმ პერიოდში თავად ებრძოდა საერთაშორისო ალიანსების პრობლემას, შეთანხმება წერილობით ფორმატში მიზანმიმართულად არ გადაიტანა. ეს მას საშუალებას აძლევდა პოზიცია საჭიროებისამებრ შეეცვალა, მოქნილობა დაეცვა და მოსკოვის თუ ლონდონის რეაქციებს მორგებოდა. თავის მხრივ, თბილისი იმედოვნებდა, რომ მოსკოვის ხელშეკრულების შემდეგ შეთანხმება ეროვნული ინტერესების დასაცავი საშუალება გახდებოდა, თუმცა მოვლენებმა აჩვენა, რომ სამხრეთ საქართველოში თურქეთის დროებითი ყოფნა პოლიტიკური სტაბილურობის გარანტი არ გამხდარა.

ამრიგად, საქართველოს უახლეს ისტორიაში 8 მარტის შეთანხმება ერთ-ერთ ყველაზე მჭიდროდ დაბალანსებულ დიპლომატიურ ეპიზოდს წარმოადგენს, მაგალითს იმისა, თუ როგორ ცდილობდა ოკუპაციის პირას მყოფი სახელმწიფო გეოპოლიტიკურ ქაოსში ფორმალური სუვერენიტეტის შენარჩუნებას იმ დროს, როდესაც საერთაშორისო სამართალი და პოლიტიკური რეალობა ერთმანეთს აღარ ემთხვეოდა. სწორედ ამ ეპიზოდმა გამოკვეთა, რომ ქართული დიპლომატიის სტრატეგიული საზრისი იმ პერიოდშიც დაფუძნებული იყო არა მხოლოდ იდეოლოგიურ არჩევანზე, არამედ სახელმწიფოებრივი გონიერებისა და თვითგადარჩენის პრინციპზე.

მედლის მეორე მხრიდან 8 მარტის შეთანხმების მოდელი იყო დროებითი ბაგირი. იგი იოლად შეიცვალა პოლიტიკურ კონიუნქტურაში მცირე გადახრის პირობებშიც. ამ ვითარებამ მხარეები მიიყვანა ცნობილი კრიზისული ეპიზოდებისკენ და დაადასტურა, რომ სიტყვიერი ფორმულით გამაგრებული სამხედრო ყოფნა ვერ ცვლის მკაფიო პოლიტიკური შეთანხმების საჭიროებას, რომელიც აფიქსირებს პასუხისმგებლობას, ვადებსა და შეზღუდვებს როგორც საოპერაციო, ისე სამოქალაქო

განზომილებაში. ამავე დასკვნისგან მოდის უფრო ფართო გაკვეთილი. სამხრეთ კავკასიის უსაფრთხოების არქიტექტურა იმ წლებში დამოკიდებული იყო არა მხოლოდ ძალაზე, არამედ ტექსტებზე, რომელთა წერა ან არწერა ხშირად განსაზღვრავდა ძალის ლეგიტიმაციასაც. მოცემული ეპიზოდი სწორედ ამ პარადიგმის თვალსაჩინო ილუსტრაციაა.

1921 წლის 9 მარტი სამხრეთ კავკასიის დრამატული მოვლენების ახალ ფაზად იქცა. ამ დღეს თურქეთის დიდი ეროვნული კრების გენერალური შტაბიდან მიღებული ოფიციალური ბრძანებით, აღმოსავლეთ ფრონტის სარდალს, ქიაზიმ ყარაბეკირ ფაშას დაევალა ახალქალაქის, ახალციხისა და ბათუმის ოლქების დაკავება (*Karabekir, 2008, გვ. 1027–1028*). ეს მითითება წარმოადგენდა ქემალისტური მთავრობის მიზანმიმართულ ნაბიჯს, დაემყარებინა ფაქტობრივი კონტროლი იმ ტერიტორიებზე, რომლებიც ანკარის თვალსაზრისით ისტორიულად შედიოდნენ „ეროვნული ალთქმის“ (*Misak-ı Milli*)¹ გეოგრაფიულ საზღვრებში. ყარაბეკირის არმია, რომელიც განლაგებული იყო ყარსის, ოლთის და არტაანის მიმართულებით, მოკლე დროში შეტევაზე გადავიდა და 9–11 მარტის განმავლობაში თანმიმდევრულად დაიკავა ახალციხე, ახალქალაქი და ბოლოს ბათუმი. აღნიშნული ოპერაცია თურქულ მხარეს განიხილებოდა როგორც „მშვიდობიანი შესვლა“, თუმცა რეალურად იგი განხორციელდა სამხედრო ძალის დემონსტრაციითა და ადგილობრივი მოსახლეობის შიშის გამოყენებით.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკისა და თურქეთის ეროვნული მთავრობის წარმომადგენლებს შორის წინასწარ მიღწეული იყო სიტყვიერი შეთანხმება, რომლის თანახმად თურქული არმიის შესვლის შემდეგ ადგილობრივი სამოქალაქო ხელისუფლება უცვლელად უნდა დარჩენილიყო. ეს პირობა თურქეთის დიპლომატიური არგუმენტაციის ნაწილია, რომლის მიზანიც იყო მოლაპარაკებებისას იმის ჩვენება, თითქოს ანკარა არ ესხმოდა თავს საქართველოს, არამედ მხოლოდ დროებით აკონტროლებდა ტერიტორიას მოსალოდნელი ბოლშევიკური შემოსევის შესაკავებლად. მიუხედავად ამისა, უკვე 13 მარტს ვითარება რადიკალურად შეიცვალა. ამ დღეს ქიაზიმ ყარაბეკირმა მიიღო ახალი ინსტრუქცია თურქეთის აღმოსავლეთის სარდლობიდან, რომელსაც ხელს აწერდა გენერალი აჰმეთ მუჰთარ ფაშა.

აღნიშნული ინსტრუქციის მე-3 და მე-4 მუხლების თანახმად, ყარაბეკირს დაევალა ადგილობრივი ქართული ხელისუფლების გაუქმება ახალქალაქის, ახალციხისა და ბათუმის ოლქებში და ამ ორგანოების ნაცვლად თურქული ადმინისტრაციების შექმნა. ბრძანებაში ხაზგასმული იყო, რომ აუცილებელი იყო ტერიტორიის სრული ადმინისტრაციული და სამხედრო კონტროლი, მათ შორის

¹ „ეროვნული ალთქმა“ (*Misak-ı Milli*) – თურქული სახელმწიფოებრივი აზროვნების ერთ-ერთი ფუნდამენტური დოკუმენტია, რომელიც მიღებულ იქნა 1920 წლის 28 იანვარს ოსმალეთის პარლამენტის ბოლო სხდომაზე და მოგვიანებით იქცა თურქეთის დიდი ეროვნული კრების იდეოლოგიურ საფუძვლად. დოკუმენტი განსაზღვრავდა თურქული სახელმწიფოს საზღვრებსა და გეოპოლიტიკურ პრეტენზიებს, რომლებიც ეფუძნებოდა ეთნიკური, რელიგიური და ისტორიული ერთიანობის პრინციპებს. „ეროვნული ალთქმის“ ტექსტის მიხედვით, იმ ტერიტორიების ბედი, სადაც მუსლიმური მოსახლეობა უმრავლესობას წარმოადგენდა – მათ შორის არტაანის, ართვინის, ბათუმის, ყარსის, მუსულის, ალექსანდრეტის (ჰათაის) და დასავლეთ თრაკიის ოლქები უნდა გადაეწყვიტა ადგილობრივი მოსახლეობის თავისუფალი ნების საფუძველზე ჩატარებული პლენისციტით. ამ პრინციპმა ქემალისტურ დიპლომატიაში შეიძინა სტრატეგიული ფუნქცია. ის იქცა სამართლებრივ-იდეოლოგიურ არგუმენტად ტერიტორიული პრეტენზიების დასასაბუთებლად როგორც საერთაშორისო მოლაპარაკებებზე, ისე სამხედრო მოქმედებათა დასაწყებად. შესაბამისად, *Misak-ı Milli* არ იყო მხოლოდ პოლიტიკური დეკლარაცია, არამედ ეროვნული იდეოლოგიის მტკიცებულება, რომელმაც განაპირობა თურქეთის რესპუბლიკის ტერიტორიული კონსტრუქციის ჩარჩო. 1920–1923 წლებში ქიაზიმ ყარაბეკირის, ისმეთ ინონის და მუსტაფა ქემალის ოფიციალურ განცხადებებში იგი აღიქმებოდა როგორც „დაურღვეველი საზღვარი“, რომლის გადახედვა ექვივალენტური იყო სახელმწიფო ღალატთან. ქართული ისტორიოგრაფიის თვალსაზრისით, „ეროვნული ალთქმა“ განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს იმ თვალსაზრისით, რომ სწორედ მის საფუძველზე ჩამოყალიბდა ანკარის პოზიცია სამხრეთ კავკასიის მიმართ. დოკუმენტის მე-2 და მე-3 პუნქტები პირდაპირ ეხებოდა ართვინის, არდაჰანისა და ბათუმის რეგიონებს, რაც მოგვიანებით აისახა როგორც თურქეთის სამხედრო ოპერაციების გეოპოლიტიკური დასაბუთება 1921 წლის მარტის კამპანიაში. ამგვარად, „ეროვნული ალთქმა“ წარმოადგენს არა მხოლოდ დიპლომატიურ პრინციპთა კრებულს, არამედ ქემალისტური სახელმწიფოს ტერიტორიული თვითშემეცნების დოკუმენტურ გამოხატულებას. მისი ანალიზი აუცილებელია, რათა სწორად გაიგოს თურქეთის საგარეო პოლიტიკის მოტივაცია საქართველოსა და მთლიანად ამიერკავკასიის მიმართ XX საუკუნის პირველ ნახევარში.

ადგილობრივი ქართული შეიარაღებული ძალების განიარაღება და მათი გაყვანა ახალშექმნილი თურქული ზონის ფარგლებს გარეთ (*Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 1999, გვ. 19–24).

ახალ ინსტრუქციაში განსაკუთრებული აქცენტი გაკეთდა ბათუმის ადმინისტრაციული ორგანოს ნეიტრალიზაციაზე. იქ ითქვა, რომ ადგილობრივ ქართულ ხელისუფლებას უნდა შეთავაზებოდა საკუთარი საქმიანობის გაგრძელება ოზურგეთის ტერიტორიაზე, თურქეთის მიერ ოკუპირებული ზონის გარეთ. ეს ჩანაწერი პირდაპირი ფორმით ადასტურებს ანკარის მიზანს, ბათუმის ოლქში შექმნილიყო ფაქტობრივი საოკუპაციო რეჟიმი, რომელიც სრულად იქნებოდა დაქვემდებარებული თურქული სამხედრო და სამოქალაქო სტრუქტურების კონტროლს. ამგვარი ქმედება ეწინააღმდეგებოდა თურქეთსა და საქართველოს შორის მიღწეულ წინასწარ ზეპირ შეთანხმებას, რომელიც ორ სახელმწიფოს შორის დროებითი პოლიტიკური თანხმობის ნიშანს წარმოადგენდა.

ინსტრუქციის შესრულებამ გამოიწვია ქართული პოლიტიკური წრეების მძაფრი რეაქცია. თბილისში თურქეთის ნაბიჯები აღიქვეს, როგორც პოლიტიკური მოტყუება, რომლის მიზანი იყო ფაქტობრივი ოკუპაციის ლეგიტიმაცია საერთაშორისო საზოგადოებრივი აზრის თვალში. ქართველ დიპლომატებსა და სამხედრო ხელმძღვანელობაში გაჩნდა შიში, რომ ანკარა, საბჭოთა რუსეთთან პარალელურად, შეეცდებოდა ბათუმის საკითხის საკუთარი სასარგებლოდ გადანაცვლებას მოსკოვის მოახლოებული მოლაპარაკებებისას.

თურქეთის დიდი ეროვნული კრების სხდომათა ოქმები ამ პერიოდის მოვლენებს განსაკუთრებულ სინათლეში წარმოაჩენენ. დოკუმენტების მიხედვით, ანკარასა და თბილისის მოლაპარაკებებში არსებობდა დათქმები, რომლებიც ითვალისწინებდა თურქეთის ჯარების შემოსვლას ართვინის, არტანის, ახალციხე-ახალქალაქის და ბათუმის ოლქებში მხოლოდ დროებითი სამხედრო საჭიროებით. ეს გადანაცვეტილება ფორმალურად საქართველოს მთავრობის თანხმობით იქნა მიღებული და მიზნად ისახავდა ადგილობრივი ხელისუფლებისა და საზოგადოებრივი წესრიგის შენარჩუნებას ბოლშევიკური საფრთხის ფონზე.

თუმცა, თურქეთის მიერ შეთანხმების პირობების დარღვევა მალევე გახდა ცნობილი საერთაშორისო დიპლომატიურ წრეებში. მიუხედავად ამისა, მოსკოვის ხელშეკრულების ძალაში შესვლის შემდეგ 1921 წლის 17 მარტს, თურქეთის დიდი ეროვნული კრების სხდომაზე ოფიციალურად იქნა მიღებული დადგენილება, რომლის თანახმად თურქეთის შეიარაღებულ ძალებს უნდა დაეტოვებინათ ბათუმის ოლქი, ახალციხის და ახალქალაქის მხარეები და დაეცვათ ახალი სახელმწიფო საზღვარი საბჭოთა საქართველოსთან (*TBMM Gizli Celse Zabıtları II*, 1985, 17 Mart 1921 Tarihli Oturum, გვ. 9–10).

აღნიშნული გადანაცვეტილება იყო ქემალისტური დიპლომატიის იშვიათი კომპრომისი, რომელიც განპირობებული იყო მოსკოვთან შეთანხმებით. ამ გზით ანკარამ მოიპოვა რუსეთთან პოლიტიკური და სამხედრო ალიანსის შენარჩუნების შესაძლებლობა და ამავედროულად მოიპოვა საერთაშორისო აღიარების შანსი როგორც ახალი რესპუბლიკური სახელმწიფოსი. თურქეთის ჯარების გამოყვანამ სამხრეთ საქართველოში შექმნა დროებითი სტაბილურობა, თუმცა ადგილობრივ მოსახლეობას დარჩა მტკივნეული შეგრძნება, რომ ეს ნაბიჯი ნაკარნახევი იყო გარე ძალთა ბალანსით და არა ორმხრივი კეთილშეზობლური ურთიერთობებით.

მიუხედავად იმისა, რომ მოსკოვის ხელშეკრულებით განსაზღვრული საზღვრით გარკვეულწილად შემცირდა ქართული ტერიტორიებისადმი პრეტენზიების სივრცე, მისი ხელმოწერა მაინც აღიქმებოდა როგორც ომისა და კონფლიქტის დასრულების გარანტია. თურქეთის არმიის ნაწილების გასვლამ ახალციხიდან, ახალქალაქიდან და ბათუმიდან საბოლოოდ დახურა სამხედრო დაპირისპირების ფაზა, თუმცა საქართველოს პოლიტიკური დამოუკიდებლობა უკვე ფაქტობრივად აღარ არსებობდა. ამ მოვლენებმა კიდევ ერთხელ დაადასტურა, რომ 1921 წლის მარტის სამხედრო ოპერაციები იყო არა მხოლოდ ტერიტორიების ბედი, არამედ სამხრეთ კავკასიის სახელმწიფოთა პოლიტიკური სუვერენიტეტის ბოლო გამოცდა.

ბათუმის სამხედრო ოპერაცია 1921 წლის მარტში წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ეპიზოდს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამხედრო ისტორიაში, სადაც ეროვნულმა ძალებმა შეძლეს თურქეთის სამეფო არმიის ერთეულის განდევნა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სტრატეგიული ცენტრიდან. როგორც ცნობილია, ქართველი გენერლებისა და

ოფიცრების ინიციატივით საქართველოს რევოლუციურმა კომიტეტმა (რევკომმა) ბათუმის გათავისუფლების ოპერაციის ხელმძღვანელობა გენერალ გიორგი მაზნიაშვილს მიაწოდო. ეს გადაწყვეტილება გამონეწეული იყო მისი სამხედრო გამოცდილებით, პატრიოტული ავტორიტეტითა და იმ ფაქტით, რომ მაზნიაშვილი ერთ-ერთ უკანასკნელად დარჩენილ გამორჩეულ სამხედრო ფიგურად მიიჩნეოდა, რომელსაც შეეძლო ადგილობრივ მოსახლეობასთან ერთად სხვადასხვა პოლიტიკური ჯგუფის მობილიზება საერთო მიზნის, ტერიტორიული მთლიანობის დაცვის გარშემო (დაუშვილი და სხვ., 2011, გვ. 138).

გენერალმა მაზნიაშვილმა ბათუმის სამხედრო ოპერაციისას განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმო ადგილობრივი მაჰმადიანი მოსახლეობის გაერთიანებას. მისმა დიპლომატიურმა მოქნილობამ და ადგილობრივი ავტორიტეტებისადმი პატივისცემამ განაპირობა ის, რომ ბათუმის მაჰმადიანური თემის გავლენიანი წარმომადგენლები დაუკავშირდნენ ქართველ ოფიცრებს და მოხალისეობრივად შეადგინეს მცირე, მაგრამ ეფექტური პროქართული რაზმები. სწორედ მათი მონაწილეობა გახდა გადამწყვეტი ქალაქის შიდა უბნებში თურქული ჯარის განდევნისას და სტრატეგიული პუნქტების დაკავებისას. ქართული სამხედრო ნაწილებმა, გაერთიანებული ადგილობრივ მეზრძოლებთან, ერთდროულად შეუტეს თურქულ პოზიციებს და სულ რამდენიმე საათში ქალაქის მთავარი ციხე-სიმაგრისა და ყაზარმების დაკავება შეძლეს.

1921 წლის 20 მარტის დილისთვის, ზუსტად 12 საათზე, ბათუმი და მისი ოლქი თურქეთის არმიის დანაყოფებისგან მთლიანად გათავისუფლდა. ამ დროისთვის ქალაქში აღარ იყო დარჩენილი თურქი სამხედრო ძალა, ხოლო დანარჩენი მცირე ერთეულები იძულებულნი გახდნენ დაეტოვებინათ ქალაქი და გადაეცვითათ ჭოროხის ხიდი, საიდანაც სამხრეთის მიმართულებით გაიხიზნენ. აღნიშნულ წარმატებას მოსახლეობის მხრიდან ეროვნული სოლიდარობისა და მხარდაჭერის მასობრივი გამოხატვა მოჰყვა. ბათუმის განთავისუფლებამ საქართველოს სამხედრო წრეებში წარმოშვა იმედი, რომ შესაძლებელი იქნებოდა თურქეთთან მომავალში ურთიერთობების ახალი ფორმატით თანასწორობისა და ტერიტორიული პატივისცემის საფუძველზე განვითარება.

თურქეთის დიდი ეროვნული კრების სხდომათა ოქმებში ზემოაღნიშნულ ქართულ სამხედრო ოპერაციაზე განსაკუთრებული აქცენტი არ არის გაკეთებული, რაც აჩვენებს, რომ ანკარა ცდილობდა ამ მოვლენაზე მინიმალური პოლიტიკური რეზონანსით რეაგირებას. თუმცა, აღნიშნული ეპიზოდი მაინც არის დაფიქსირებული თურქი გენერლის, ქიაზიმ ყარაბექირის, მემუარებში. მის მრავალტომიან ნაშრომში İstiklal Harbimiz („ბრძოლა დამოუკიდებლობისათვის“) იგი აღნიშნავს, რომ 22 მარტს პოლკოვნიკ ქიაზიმ დირიქისგან მიიღო ინფორმაცია 20 მარტის ბათუმის შეტაკების შესახებ, რომლის დროსაც ქართულმა სამხედრო ნაწილებმა იერიში მიიტანეს თურქული ჯარის ნაწილებზე – ბარცხანას ყაზარმებზე (Karabekir, 2008, გვ. 1033).

ყარაბექირის მონათხრობიდან ჩანს, რომ ბრძოლა გამწვავდა ქალაქის ჩრდილოეთ განაპირას, სადაც ქართველ მეზრძოლებს მხარი დაუჭირა წითელი არმიის კავალერიამ. მასში მონაწილეობდა რამდენიმე ასეული ქართველი ჯარისკაცი და მოხალისე, რომელთაც კარგად იცოდნენ ადგილობრივი ტოპოგრაფია და ქალაქის გარშემო არსებული სამხედრო პოზიციები. ბრძოლა გამწვავდა განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ქართულმა დანაყოფებმა ბარცხანას ყაზარმების ტერიტორიას მიაღწიეს, სადაც მოწინააღმდეგის წინააღმდეგ ინტენსიური შეტაკება გაიმართა. თურქეთის ერთი ასეული იძულებული გახდა ჩაებარებინა იარაღი და წითელარმიელთა ბანაკში ტყვედ ჩაბარებულიყო.

ქიაზიმ ყარაბექირის ცნობით, ბათუმში დისლოცირებული თურქული ბატალიონის სხვა ნაწილები მაჰმუდიეს ფორპოსტზე იმყოფებოდნენ, საიდანაც მათ ქალაქის დაცვის ორგანიზება ვერ მოახერხეს. ღამით ქართულმა შენაერთებმა ქალაქისკენ მიმავალი გზა ჭოროხზე გადებულ ხიდან გადაკეტეს, სადაც მოულოდნელი შეტევის შედეგად თურქული რაზმი მძიმე დანაკარგით იძულებული გახდა პოზიციები დაეტოვებინა. ყარაბექირის შეფასებით, ამ შეტაკების შედეგად ოთხი ოფიცერი და ოცდაექვსი ჯარისკაცი დაიღუპა, ოცდაექვსი დაიჭრა და ორმოცდაექვსი დაკარგულად გამოცხადდა.

მოსკოვის ხელშეკრულების ხელმოწერის შემდეგ ყარაბექირმა ბათუმის დანაკარგების შესახებ დეტალური ინფორმაცია ანკარას გადასცა, სადაც აღნიშნული მოვლენა ადგილობრივი მასშტა-

ბის კონფლიქტად შეფასდა, რომელსაც ფართო სამხედრო რეაქცია არ უნდა მოჰყოლოდა. მისივე ბრძანებით, ბათუმის თურქულ საკონსულოს დასაცავად მხოლოდ ერთი ოცეული დარჩა, ხოლო დანარჩენი ბატალიონი ჭოროხის სამხრეთით გადაადგილდა. ანკარამ მკაფიოდ განუსაზღვრა ბათუმის გარნიზონს დისციპლინის შენარჩუნება და საბჭოთა მხარესთან კონფრონტაციის თავიდან აცილება, რათა არ გაღრმავებულიყო სამხედრო-დიპლომატიური დაძაბულობა. რაც შეეხება ახალციხისა და ახალქალაქის რეგიონებს, ყარაბეგირის ჩანაწერების მიხედვით, იქ განთავსებულ თურქულ ძალებს ადგილობრივი ხელისუფლების ორგანოების ფორმირების შემდეგ ტერიტორიის დატოვება დაევალა (Karabekir, 2008: 1033).

ეს ბრძანება წარმოადგენდა შეთანხმების ნაწილის შესრულებას, რომელიც მოსკოვის ხელშეკრულების პუნქტებით თურქული სამხედრო დანაყოფების საქართველოსა და სომხეთის ტერიტორიებიდან ეტაპობრივ გაყვანას უზრუნველყოფდა. ამგვარად, ბათუმის ოპერაცია არ იყო მხოლოდ სამხედრო მოქმედება, არამედ პოლიტიკური გარდატეხის მომენტი, რომელმაც საქართველოს მიწაზე თურქეთის უშუალო სამხედრო ყოფნა დაასრულა და რეგიონში ახალი სტაბილურობის საფუძველი შექმნა.

ოპერაციის ისტორიული მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობს, რომ იგი საქართველოს სამხედრო ნების, თვითორგანიზების უნარისა და ეროვნული ერთიანობის გამოვლინების ერთ-ერთი ბოლო დემონსტრაცია გახდა. მაზნიაშვილის მიერ წარმართული ოპერაცია განიხილება როგორც ქართული სამხედრო სტრატეგიის ადაპტაციის მაგალითი იმ ვითარებაში, როდესაც ქვეყანა დიპლომატიური იზოლაციისა და სამხედრო საფრთხის გარემოცვაში აღმოჩნდა. ამგვარი სამხედრო წარმატება, მიუხედავად მისი დროებითი ხასიათისა, დარჩა როგორც ეროვნული ღირსების სიმბოლო, რომელიც ხაზს უსვამს ქართველი ხალხის შეუვალობას სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაცვის საქმეში.

ბათუმის გათავისუფლების ოპერაციამ მნიშვნელოვანი პოლიტიკური და საერთაშორისო რეზონანსი გამოიწვია როგორც რეგიონულ, ისე ევროპულ დიპლომატიურ წრეებში. დასავლეთის პრესაში ეს მოვლენა აღინერა როგორც საქართველოს მცდელობა, შეენარჩუნებინა საკუთარი სახელმწიფოებრივი იდენტობა ბოლშევიკური და თურქული ზეწოლის ორმაგ წნეხში. ოპერაციამ ნათლად აჩვენა, რომ საქართველოს სამხედრო ძალა, მიუხედავად რესურსთა სიმწირისა, ჯერ კიდევ ფლობდა ორგანიზაციულ და სტრატეგიულ უნარებს, რაც დასავლეთისთვის საქართველოს, როგორც ბრძოლისუნარიანი და დამოუკიდებელი პოლიტიკური სუბიექტის აღქმას აძლიერებდა. ამით საქართველო ფაქტობრივად დემოკრატიული რესპუბლიკის იმ პოლიტიკურ ხაზს აგრძელებდა, რომელიც მიზნად რეალისტური სამხედრო-დიპლომატიური ნაბიჯებით დასავლურ დემოკრატიებთან ინტეგრაციასა და სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტის დაცვას ისახავდა.

თურქეთის მხრიდან ბათუმის მოვლენებზე ოფიციალური რეაქცია იყო თავშეკავებული. ქიაზიმ ყარაბეგირისა და ანკარის სამხედრო შტაბის ანგარიშებში ქართული ოპერაცია შეფასდა როგორც ლოკალური ინციდენტი, რომლის გამწვავება არ იყო მიზანშეწონილი მოსკოვის ხელშეკრულების ძალაში შესვლის ფონზე. ამგვარი პოზიცია ნათლად ასახავდა ქემალისტური დიპლომატიის სტრატეგიას, რომლის არსიც მდგომარეობდა დროებით კომპრომისში საბჭოთა რუსეთთან ურთიერთობათა გამყარების მიზნით. თუმცა, თურქეთის პოლიტიკური ელიტა ამ მოვლენას აღიქვამდა გაფრთხილებად – საქართველოს სამხედრო სიძლიერემ აჩვენა, რომ სამხრეთ კავკასიაში ძალთა ბალანსის საკითხი ბოლომდე გადაწყვეტილი არ ყოფილა. შესაბამისად, ბათუმის გათავისუფლება იქცა სიმბოლურ მოვლენად, რომელმაც საქართველოს დაკარგული პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მიუხედავად, გაამყარა მისი ეროვნული ღირსება და სამხედრო-დიპლომატიური მემკვიდრეობა.

კლევის შედეგები:

1. პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ თურქეთსა და საქართველოს შორის ჩამოყალიბდა ახალი პოლიტიკური რეალობა, რომელიც ოსმალეთის იმპერიის დაშლის შედეგად წარმოშობილმა პოლიტიკურმა ძალთა გადანაწილებამ განსაზღვრა. 1918 წლის მუდროსის ზავისა და 1920 წელს ანკარაში შექმნილი თურქეთის დიდი ეროვნული კრების საფუძველზე თურქეთი გადავიდა რესპუბლიკური მმართველობის მოდელზე, ხოლო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა ცდილობდა დამოუკიდებლობის განმტკიცებასა და დასავლეთთან ურთიერთობების გაღრმავებას. თურქეთის ახალი

ხელისუფლება, მუსტაფა ქემალ ფაშას ხელმძღვანელობით, მიზნად ისახავდა რეგიონის ძალთა ბალანსის გადახედვას და კავკასიაში გავლენის განმტკიცებას. საქართველოსთან ურთიერთობა მისთვის იყო სტრატეგიული მნიშვნელობის საკითხი, რადგან ბათუმის, არტაანისა და ართვინის ოლქების კონტროლი ეროვნული პაქტის კონტექსტში მიიჩნეოდა თურქული სახელმწიფოებრივი ინტერესის აუცილებელ კომპონენტად.

2. საქართველოსა და ანკარის მთავრობებს შორის ოფიციალური დიპლომატიური ურთიერთობა 1920 წლის 8 თებერვალს დამყარდა, როდესაც სიმონ მდივანმა მუსტაფა ქემალ ფაშას რწმუნების სიგელები გადასცა. ამ ფაქტმა დაადასტურა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის აღიარება როგორც საერთაშორისო სუბიექტის, რაც ახალგაზრდა სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკისთვის მნიშვნელოვან მიღწევად ითვლება. მიუხედავად ამისა, ორმხრივი ურთიერთობა სტაბილურ პარტნიორობაში ვერ გადაიზარდა. საბჭოთა რუსეთის გაძლიერებამ და ექსპანსიის დაწყებამ ანკარის დამოკიდებულება შეცვალა, რომელმაც ართვინისა და არტაანის მიმართულებით სამხედრო ზეწოლა დაიწყო და ბათუმის საკითხში პლებისციტის ჩატარების იდეა წამოაყენა, რაც ფაქტობრივად, საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის გადახედვის მცდელობას ნიშნავდა.

3. 1920-1921 წლებში საბჭოთა რუსეთის აგრესიულმა პოლიტიკამ სამხრეთ კავკასიაში თურქეთის სტრატეგიული პოზიციები მნიშვნელოვნად შეცვალა. ოკუპაციის მოახლოების ფონზე ანკარამ საქართველოს საკითხი საკუთარი უსაფრთხოების კონტექსტში განიხილა და მიიჩნია, რომ რუსეთის გავლენის შესაკავებლად ბათუმისა და არტაანის დაკავება აუცილებელი იყო. თურქეთის დიდი ეროვნული კრების ოქმები ცხადყოფს, რომ ქემალისტური მთავრობა ერთდროულად ორიენტირდებოდა მოსკოვთან დროებით თანამშრომლობაზე და კავკასიის სახელმწიფოებთან ისეთი ურთიერთობის შენარჩუნებაზე, რომელიც საჭიროების შემთხვევაში მისცემდა შესაძლებლობას რეგიონში სამხედრო-პოლიტიკური კონტროლი გაეძლიერებინა.

4. 1920 წლის თურქეთ-სომხეთის ომმა და მის შედეგად დადებულმა გიუმრის ზავმა სამხრეთ კავკასიაში ძალთა ბალანსი მნიშვნელოვნად შეცვალა. თურქეთის გამარჯვებამ სომხეთზე საქართველოს აიძულა მობილიზაცია გამოეცხადებინა, თუმცა თბილისმა აქტიური სამხედრო ჩარევისგან თავი შეიკავა და ნეიტრალური პოზიცია შეინარჩუნა. ანკარაში ამ ნაბიჯს პოზიტიურად აფასებდნენ და მიიჩნევდნენ, რომ საქართველო თურქეთთან მეგობრული ურთიერთობის შენარჩუნებას და ამავე დროს რუსეთის ზეწოლის პირობებში საკუთარი დამოუკიდებლობის დაცვას ცდილობდა. აღნიშნული ფაქტი იმდროინდელი ქართული დიპლომატიის პრაგმატულ და რეალისტურ ხასიათს ნათლად გამოხატავს.

5. საქართველოს მინისტრთა კაბინეტმა თურქეთის მხარეს საზღვრის დადგენა რუსეთ-საქართველოს ხელშეკრულებით განსაზღვრულ ხაზზე შესთავაზა, რაც არტაანისა და ბათუმის საქართველოს შემადგენლობაში დატოვებას გულისხმობდა. ეს წინადადება ანკარისთვის მიუღებელი აღმოჩნდა, ვინაიდან აღნიშნული რეგიონები თურქეთის ეროვნული პაქტის განუყოფელ ნაწილად ითვლებოდა. 1921 წლის თებერვალში თურქეთმა წამოაყენა ოთხპუნქტიანი წინადადება, რომლის მიხედვით არტაანი და ართვინი უნდა გადაცემოდა თურქეთს, ხოლო ბათუმში ჩატარდებოდა პლებისციტი. საქართველომ ართვინ-არტაანი დათმო, მაგრამ ბათუმის სტატუსის შეცვლაზე უარი თქვა, რამაც საბოლოოდ ურთიერთობის გამწვავება გამოიწვია და სამხედრო დაპირისპირების საფრთხის შექმნა.

6. სიმონ მდივანის დიპლომატიური მისია ანკარაში არსებული გეოპოლიტიკური კრიზისის პირობებში საქართველოს ინტერესების დასაცავად რთული პირობების წინაშე აღმოჩნდა. მდივნის კორესპონდენციის მიხედვით, თურქეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი აჰმეთ მუჰთარ ფაშა მკაცრად იცავდა ეროვნული აღთქმის პრინციპებს და ბათუმის თურქეთის საზღვრებში ჩართვას სამართლიანად მიიჩნევდა. მდივნის აზრით, ანკარა ცდილობდა რეგიონში ისეთი ვითარების შექმნას, რომელიც ერთი მხრივ შეასუსტებდა ბოლშევიკურ გავლენას, ხოლო მეორე მხრივ მას დასავლეთის, განსაკუთრებით ლონდონის წინაშე, საკუთარი პოზიციების გამყარებაში დაეხმარებოდა. საბოლოოდ, თურქეთმა სიტყვიერი შეთანხმების საფუძველზე, ფორმალურად საქართველოს თხოვნით, ახალციხესა და ახალქალაქში ჯარების შეყვანისა გადაწყვეტილება მიიღო, რაც რეალურად ქემალისტურ დიპლომატიაში გამოთვლილ სტრატეგიულ ნაბიჯს წარმოადგენდა.

7. მიუხედავად სიტყვიერი შეთანხმებისა, 1921 წლის მარტში თურქეთის არმიამ დაარღვია მიღწეული პირობები. ახალციხესა და ახალქალაქში ადგილობრივი ქართული სამოქალაქო ხელისუფლება გაუქმდა და შეიქმნა თურქული ადმინისტრაციული ორგანოები. თუმცა მოსკოვის ხელშეკრულების შემდეგ ანკარამ დაიწყო ჯარების გაყვანა როგორც სამცხე-ჯავახეთიდან, ისე ბათუმიდან. ხელშეკრულების საფუძველზე საქართველო და თურქეთი შეთანხმდნენ სახელმწიფო საზღვრის დადგენაზე იმ ხაზზე, რომელიც დღესაც მოქმედებს, ხოლო ბათუმი საბოლოოდ დარჩა საქართველოს შემადგენლობაში, რაც მნიშვნელოვანი დიპლომატიური წარმატება იყო ქართული მხარისთვის.

8. თურქეთის დიდი ეროვნული კრების დახურული სხდომების ოქმები წარმოადგენს უაღრესად მნიშვნელოვან წყაროს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკისა და ქემალისტური თურქეთის ურთიერთობების კვლევისათვის. ეს დოკუმენტები ასახავენ ანკარის დიპლომატიის შინაგან დინამიკას, გადაწყვეტილებების მიღების პროცესს და პოლიტიკური მოტივების მრავალფეროვნებას. საქართველოს საკითხი ანკარაში აღიქმებოდა როგორც სტრატეგიული და იდეოლოგიური საკითხი, რომელიც განსაზღვრავდა თურქეთის სახელმწიფოებრივ თვითშემეცნებას და რეგიონულ სტრატეგიას. ამასთან, კვლევა ცხადყოფს, რომ 1920-1921 წლების ქართულ-თურქული ურთიერთობები არ შეიძლება განიხილებოდეს მხოლოდ კონფლიქტის ჭრილში. ეს იყო დინამიკური, ინტერესთა თანხვედრაზე აგებული პროცესი, რომელმაც გადამწყვეტი როლი ითამაშა სამხრეთ კავკასიის პოლიტიკური ბალანსის ჩამოყალიბებაში.

დასკვნა. საკვლევი პრობლემა უკავშირდება ისტორიულად გარდამავალ პერიოდს, როცა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა დამოუკიდებლობის შენარჩუნებისთვის იბრძოდა, ხოლო თურქეთის დიდი ეროვნული კრება ქმნიდა ახალი სახელმწიფოებრივი იდენტობის მოდელს. ამ ორი პროცესის გადაკვეთა განსაზღვრავდა სამხრეთ კავკასიის რთულ პოლიტიკურ ვითარებას, რომლის გააზრება შეუძლებელია თურქეთის ეროვნული კრების დახურული სხდომების ოქმების გარეშე. ეს დოკუმენტები ასახავენ იმდროინდელ თურქულ სახელმწიფოებრივ აზროვნებას, სტრატეგიულ გათვლებსა და დამოკიდებულებას საქართველოსადმი როგორც მეზობელი სუვერენული ქვეყნისადმი.

პრობლემის კვლევა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს იმ ფონზე, როცა ორი განსხვავებული პოლიტიკური კულტურა – ევროპული ტიპის რესპუბლიკური საქართველო და ქემალისტური თურქეთი ცდილობდა ადგილის პოვნას ახალ საერთაშორისო სისტემაში. ანკარის დისკუსიები ცხადყოფს, რომ თურქეთის საგარეო პოლიტიკა ეფუძნებოდა ეროვნული პაქტის განხორციელების იდეას, საბჭოთა რუსეთთან ტაქტიკურ თანამშრომლობასა და დასავლეთის მიმართ დიპლომატიური მანევრის შენარჩუნებას. სწორედ ამ ფაქტორებმა განსაზღვრა საქართველოსადმი მისი დამოკიდებულება.

მუსტაფა ქემალის მთავრობისთვის საქართველო წარმოადგენდა სტრატეგიულ სივრცეს, რომლის კონტროლი უზრუნველყოფდა შავი ზღვისპირეთის უსაფრთხოებას და გავლენის გაფართოებას. ამავე დროს ანკარაში კარგად ესმოდათ, რომ საქართველოს სახელმწიფოებრივი არსებობა გარკვეული დროით აფერხებდა საბჭოთა ექსპანსიას რეგიონში. ამიტომ თურქეთის პოლიტიკა აერთიანებდა ინტერესთა თანხვედრას და გეოპოლიტიკურ სიფრთხილეს.

თურქეთის დიდი ეროვნული კრების ოქმები მხოლოდ ოფიციალური ჩანაწერი არ არის. ისინი წარმოაჩენენ პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღების შინაგან მექანიზმებს, სადაც ერთიანდება სამხედრო გათვლები, დიპლომატიური პოზიციები და იდეოლოგიური მიზნები. ამ დისკუსიებში იკვეთებოდა ორი ძირითადი მიმდინარეობა – ქემალისტური ბირთვი, რომელიც ემხრობოდა ეროვნული პაქტის საზღვრების რეალიზაციას, და პრაგმატული ფრთა, რომელიც ითვალისწინებდა კომპრომისს მეზობელ ქვეყნებთან. სწორედ ამ ბალანსმა განსაზღვრა თურქეთის დამოკიდებულება საქართველოსადმი.

სიმონ მდივანის ანკარის მისია ამ რთული დიპლომატიური ფონის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გამოხატულებაა. იგი ცდილობდა ისეთი შეთანხმების მიღწევას, რომელიც ქვეყანას სუვერენიტეტის ფორმალური შენარჩუნების საშუალებას მისცემდა. მიუხედავად მცდელობისა, ბოლშევიკურმა ოკუპაციამ ფაქტობრივად ნულამდე დაიყვანა ყველა იმ შეთანხმების შედეგი, რომელიც ორ მხარეს შორის არსებობდა.

თურქეთის პოლიტიკა საქართველოსადმი პრაგმატული ხასიათის იყო, თუმცა მასში შეიმჩნეოდა იმპერიული მემკვიდრეობის ელემენტები. ანკარა ცდილობდა თავიდან აეცილებინა პირდაპირი დაპირისპირება საბჭოთა რუსეთთან, თუმცა არ თმობდა გავლენას ართვინისა და ბათუმის რეგიონებში. ამ პოლიტიკამ წარმოშვა დროებითი ტაქტიკური ალიანსი, რომელიც მალევე დასრულდა რეალური გეოპოლიტიკური ცვლილებებით.

თურქეთის დიდი ეროვნული კრების ოქმების კვლევა არამარტო ისტორიულ ფაქტებს აჩვენებს, არამედ გვასწავლის, როგორ ყალიბდებოდა სახელმწიფოებრივი აზროვნება და პოლიტიკური ლოგიკა ახალ რესპუბლიკურ სახელმწიფოში. საქართველოს საკითხის განხილვა ამ სხდომებში ცხადყოფს, რომ ქემალისტური ელიტა მას აღიქვამდა გარდამავალ სივრცედ, რომელიც აუცილებელი იყო ძალთა ბალანსის შესანარჩუნებლად რუსეთსა და დასავლეთს შორის. შედეგად, კვლევა ადასტურებს, რომ საქართველოს საკითხი თურქეთის ეროვნული კრების დღის წესრიგში იყო არა შემთხვევითი ეპიზოდი, არამედ რეგიონული სტრატეგიის ცენტრალური ნაწილი. ამ დოკუმენტების ანალიზი საშუალებას იძლევა უკეთ გავიგოთ სამხრეთ კავკასიის პოლიტიკური რეალობა და მისი ადგილი XX საუკუნის საერთაშორისო სისტემაში.

თანამედროვე პერსპექტივიდან აღნიშნული კვლევა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს, რადგან იგი ისტორიული გამოცდილების მაგალითზე ასახავს რეგიონული პოლიტიკის უწყვეტობასა და სახელმწიფო ინტერესების ფორმირების მექანიზმებს. თურქეთის დიდი ეროვნული კრების დოკუმენტების ანალიზი არა მხოლოდ გასული საუკუნის მოვლენების ახსნას ემსახურება, არამედ ხელს უწყობს თანამედროვე ქართულ-თურქული ურთიერთობების არსის გააზრებას. დღევანდელ გეოპოლიტიკურ რეალობაში, როდესაც სამხრეთ კავკასია კვლავ ინტერესთა გადაკვეთაშია, 1920-1921 წლების გამოცდილება გვთავაზობს სახელმწიფოებრივი მოქნილობისა და დიპლომატიური ბალანსის ღირებულ მაგალითს. ამ ისტორიულ პარალელებში ნათლად იკითხება, რომ საქართველოსა და თურქეთის თანამშრომლობა ეფუძნება საერთო სტაბილურობისა და რეგიონული უსაფრთხოების ინტერესებს. კვლევა, თავისი წყაროთმცოდნეობრივი სიღრმით, აძლევს ისტორიის პრაქტიკულ მნიშვნელობას თანამედროვე პოლიტიკური მეცნიერებისათვის და ქმნის ინტელექტუალურ საფუძველს სამხრეთ კავკასიის საერთაშორისო პროცესების რეალისტური ანალიზისთვის.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

წიგნები / მონოგრაფიები

დაუშვილი, ა., გოგოლიშვილი, ო., კარალიძე, ჯ., სურგულაძე, კ., მანველიძე, ი., მაცაბერიძე, მ., მესხია, ე., სიორიძე, მ., ყავრელიშვილი, რ., ჭუმბურიძე, დ., & ჯანელიძე, ო. (2011). *ბათუმისთვის: 1921 წლის 18-20 მარტი*. თბილისი: ახალი აზრი.

ჟორდანია, ნ. (1990). *ჩემი წარსული*. თბილისი: სარანგი.

ქაზეშაძე, ფ. (2016). *ბრძოლა ამიერკავკასიისთვის 1917–1921 წლებში*. თბილისი: პოეზია.

ცუხიშვილი, რ. (1995). *ინგლის-საქართველოს ურთიერთობა 1918–1921 წლებში*. თბილისი: მერიდიანი.

Karabekir, K. (2008). *İstiklal Harbimiz* (Vol. 2). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tansel, S. (1978). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar* (Vol. 4). Ankara: Milli Eğitim Yayınları.

Özder, M. A. (1971). *Artvin ve Çevresi (1828–1921)*. Ankara: Ay Matbaası.

სტატია

სვანიძე, მ. (2000). დიპლომატიური ურთიერთობების დამყარება საქართველოსა და ქემალის თურქეთის მთავრობებს შორის. *ქართული დიპლომატია (ნელინდეული)*, 7. თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

პერიოდული გამოცემები

Genelkurmayı Askeri Tarih Belgeleri Dergisi. (1999). *Ocak, Yıl 48, Sayı 107*. Ankara: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

თურქეთის დიდი ეროვნული კრების ოქმები

TBMM Gizli Celse Zabıtları I. (1985). *3 Temmuz 1920 Tarihli Oturum*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

TBMM Gizli Celse Zabıtları I. (1985). *2 Aralık 1920 Tarihli Oturum*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

TBMM Gizli Celse Zabıtları I. (1985). *24 Ocak 1921 Tarihli Oturum*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

TBMM Gizli Celse Zabıtları I. (1985). *18 Şubat 1921 Tarihli Oturum*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

TBMM Gizli Celse Zabıtları I. (1985). *21 Şubat 1921 Tarihli Oturum*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

TBMM Gizli Celse Zabıtları II. (1985). *17 Mart 1921 Tarihli Oturum*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

საარქივო მასალა

საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი (სცსა). ფონდი 2118, საქმე 30.

საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი (სცსა). ფონდი 2118, საქმე 21.